

Oponentský posudek bakalářské práce Kláry Flekové
Nevědomý Bůh. Role nevědomí v náboženství podle Viktora E. Frankla
předkládané v roce 2018 na Ústavu filosofie a religionistiky, FF UK

Úvod

Autorka se ve své práci zabývá vztahem Franklovy logoterapie a náboženství, resp. duchovního rozměru vědomí. Zdůrazňuje svébytnost Franklova přístupu jak vzhledem k Sigmundu Freudovi, tak vzhledem ke Carlu Gustavu Jungovi. Přitom se zaměřuje vždy na tři otázky: Jaký měli daní myslitelé sami osobní vztah k náboženství? Jakou roli hraje v příslušných přístupech archetyp otce? Jak se daní myslitelé vypořádali s problémem zla? Na pozadí takto vymezeného srovnání usiluje autorka o výklad specifik Franklova přístupu. Náboženství sem vstupuje v podobě vztahu ke smyslu, který je svou podstatou čímśi, co skýtá člověku stabilitu právě tím, že člověka překračuje. Smysl tak spočívá v nalezení horizontu, který se stává těžištěm lidské osobnosti, a člověk se tak stává náboženským tím, že se neptá po tom, „co mu svět může dát, ale co může on sám dát světu“, jak zní Franklův citát, který tvoří červenou nit autorčiny práce. Přehodnocení perspektivy, tj. vymanění se ze sebestřednosti, a zasazení sebe sama do kontextu smyslu pro celek (vymezený sekulárně či duchovně), *de facto* již je náboženským obratem.

Struktura argumentace

Tři stěžejní otázky, které strukturují autorčin výklad, jsou mimořádně šťastně zvoleny. Autorce se daří na jejich základě dobře vystihnout specifika jednotlivých přístupů a záhy přejít k jádru problému. V práci čteme zdařilé pasáže, v nichž autorka dokáže osvětlit Franklovo stanovisko, aniž by přitom upadala do patosu, k čemuž otázka po (existenciálním) smyslu občas svádí. Pozitivně lze ohodnotit to, že si autorka drží od Frankla odstup a do výkladu vstupuje vlastními úvahami i kritickými poznámkami.

Na několika místech však text otázky spíše vyvolává, než zodpovídá. Autorka tak např. poznamenává: „[č]lověk má přesto, co s ním prozřetelnost zamýšlí, svobodnou vůli, podobně jako domestikované zvíře následuje své instinkty i pokyny svého pána“ (str. 9). Samo srovnání svobodné vůle a prozřetelnosti na straně jedné a instinktů zvířete a jeho poslušnosti vůči pánovi na straně druhé nepovažuji za šťastné. Odhlédneme-li od ne úplně vhodně zvoleného příkladu, jehož autorem je sám Frankl, zůstává klíčová otázka nezodpovězena. Jak se tedy k sobě má prozřetelnost a svobodná vůle u Frankla? Ani po Franklovi ani po autorce nežádám, aby podali uspokojivou odpověď na jednu z nejobtížnějších otázek vůbec. Tím spíše by však bylo na místě naznačit směr, jakým se Franklovy úvahy ubírají. V daném kontextu je však čtenář o kompatibilitě prozřetelnosti a svobody jen ujištěn.

Práce je i v několika dalších bodech argumentačně nedotažená. Především mi chybí zevrubnější a systematictější pojednání o pojetí víry a smyslu u Frankla. Autorka se mnohdy spokojí s konstatováním toho, jak se věci mají, aniž by dané výroky podrobila bližšímu zkoumání. Např. se tak dočteme, že logoterapeutický přístup je postavený na myšlence, že „lidský život je možné smysluplně prožít i za těžkých nebo tragických podmínek, a to sice naplněním životních hodnot“ (str. 2). Autorka však již blíže nerozvádí, jaký duchovní postoj má člověk zaujmout, aby naplnil životní hodnoty, natožpak jakéže jsou tyto životní hodnoty. Dobře si uvědomuji, že se i v tomto bodě jedná o mimořádně obtížné otázky, na něž nikdy nebudeme mít vyčerpávající odpověď, ale – jako v případě vztahu prozřetelnosti a svobody – je třeba přiblížit, jak to zamýšlí autor, případně jak tomu rozumí sama autorka. V těch pasážích, v nichž čtenář čeká prohloubení tématu, „odbíhá“ však autorka k životopisným údajům či k otevírání nových a nových témat, takže se najednou v závěru celé práce setkáme s problémem vztahu vědy a náboženství. To je však problém samostatný a není zcela zjevné, jak se pojí s hlavním směřováním práce.

Navzdory zmíněným námitkám si cením toho, že autorka psala práci s odstupem, místy kriticky, ale zároveň s velkým osobním zájmem.

Body: 5/8

Formální úroveň

Formální úroveň je na velmi dobré úrovni. Autorce se z větší části daří vyhnout překlepům či chybám. Není tomu však vždy (např. *dům spiro*, str. 10, popis Franklovi zkušenosti, str. 13). Práce je však obecně psána kultivovaně a čtivě. Osobně bych nedávala do kurzivy celé citáty, neboť pak zanikne, že třeba sám autor citátu zdůraznil něco v kurzivě. Respektuji však, že je to úzus, který je podle některých směrnic přípustný. Naopak je třeba vytknout, že opakující se bibliografické údaje nejsou zkracovány, ale „překopírovávány“ celé. V citačním úzu lze narazit na určité nejednotnosti, ale v zásadě svědčí o zvládnutí citační praxe. Znamením nedbalosti jsou naopak občasné pozůstatky výkřiků „ověřit“ či „str. ???“ v poznámkách pod čarou (obojí str. 4).

Body: 5/8

Práce s prameny

Autorka se opřela o poměrně širokou literaturu jak primární, tak sekundární. Její práce s prameny je koherentní. Vytknout by bylo možné, že např. v případě klasického Freudova díla *Budoucnost jedné iluze* čerpá ze sekundární literatury (str. 8). V těchto případech by měl být zařazen odkaz na primární dílo. I některé autorčiny výroky by si zasloužily odkazy. Např. by měl být uveden odkaz po větě: „Nedávné výzkumy ukazují, že lidský mozek je geneticky ‚naprogramován‘ na víru v něco víc“ (str. 12), resp. by bylo dobré upřesnit, o jaké výzkumy se jedná. Dále výrok připisovaný Albertu Einsteinu – „Položit otázku po smyslu života znamená být náboženský.“ (str. 10) – by měl být rovněž opatřen úplným bibliografickým údajem.

Body: 5/8

Vlastní přínos

Práce tvoří organický celek, který je logický, a který navíc na poměrně úzké ploše čtenáře uvede do specifik Franklova přístupu na pozadí Freudova a Jungova východiska. Jak už jsem poznamenala výše, tři stěžejní otázky, které tvoří osnovu celé práce, považuji za vhodně zvolené, a právě ony představují vlastní přínos, neboť do probádaného tématu přináší nový osobitý zřetel.

Body: 6/8

Obecný přesah práce

Práce má již svým tématem obecný přesah, a to jak religionistický, tak obecně humanitně vědný. Tento přesah je však limitován mírnými nedostatky. Bude-li si číst práci člověk zabývající se jiným přístupem k náboženství, ihned si všimne, jak povážlivě Frankl rozšířil to, co označujeme za víru. Nesamozřejmě je rovněž ztotožnění víry a náboženství, které mu tudíž následně spadá vjedno se vztahem k smyslu. To má samozřejmě výhody, a autorka zcela správně upozorňuje na to, že „Frankl předvídá přesun spirituality do soukromé sféry v době post-sekulární“ (str. 11). Otázka samozřejmě je, co takto širokým pojmem náboženství ztrácíme.

Povážlivější mi ale připadá možná námitka, která se týká Franklova pojmu víry samého. Autorka prezentuje Franklovo přesvědčení, že víra ve vyšší smysl má „eminentní psychotherapeutický význam, protože vylučuje pocit marnosti a bezesmyslnosti“. Zde vstupuje do dialogu s Franklem a namítá, že víra nevylučuje pochybnosti, nýbrž je jen „omezující“. Navzdory této autorčině výhradě, nepovažuji obecný předpoklad, že víra je odpovědí na pocit marnosti, za příliš přesvědčivý. Třeba Søren Kierkegaard, často označovaný za otce moderní psychologie, chápe víru jako proces bytostně spjatý se „zoufáním“. Víra sice má vposled vyústit v překonání pocitu zmaru, ale stává se tak jen v nejrozvinutějších formách víry.

Obecně by bylo na místě zvážit otázku, zda víra člověka do nejistoty naopak neuvrhne: vždyť sama víra plodí řadu svých vlastních nejistot, např. otázku, zda je člověková víra náležitá, zda je dost silná, zda je člověk hoden vztahu k Bohu (či k jinému předmětu, který považuje za svůj úběžník), zda není sama jeho víra v daný předmět nicotná atd. Zdá se mi tudíž podstatné zdůraznit, že víra není nebo nemusí být jen odpovědí na jeden typ životní „nepohody“, ale zároveň může být otevřením zcela nového (a možná dramatictějšího, ne-li nejdramatictějšího) bojiště, jak dosvědčují zástupy náboženských virtuosů. Tito lidé (napadá mě třeba právě příklad Sorena Kierkegaarda nebo Matky Terezy) by podle Franklovy teorie vlastně neměli mít žádné zaznamenaníhodné „potíže“, ale životem se, zdá se, spíše prozoufali a jejich pocit nejistoty byl – alespoň podle vlastních svědectví – obrovský. Je tedy otázka, zda zoufalstvím nejsou ohroženi právě ti, kteří vznášejí silný nárok na smysl. Pocit nesmyslu by tak nemusel pramenit z nedostatku smyslu, ale naopak z přílišné potřeby smyslu.

Bodové ohodnocení: 5/8

Závěr

Jedná se o práci napsanou s věcným rozhledem, osobním zaujetím, zároveň střízlivě, místy i kriticky. Práce je čtivá a logicky členěná. Na druhou stranu lze zmínit i několik negativ, která tkví v nedotažených či nedostatečně prohloubených úvahách. Rušivá je přemíra otevíraných témat a možná i biografických informací, které ubírají celé práci na sevřenosti. Práci *jednoznačně doporučuji k obhajobě* a po zvážení všech kladů i záporů ji navrhuji hodnotit jako *velmi dobrou*.

Celkové bodové ohodnocení: 26/40.

V Praze 24. 1. 2018

Tereza Matějčková